

Armoede

Sociale innovatie ontleed: perspectieven voor armoedebestrijding

Tuur Ghys
Stijn Oosterlynck

April 2013

VLAS-Studies 3

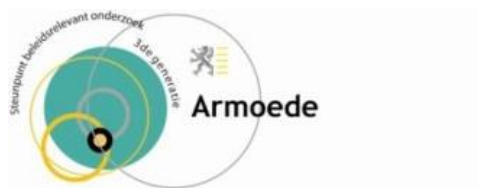
Het Vlaams Armoedesteunpunt is een samenwerkingsverband van UA, KU Leuven, KdG-Hogeschool en UGent.

Gelieve naar deze publicatie te verwijzen als volgt:

Ghys, T., Oosterlynck, S. (2013), Sociale innovatie ontleed: perspectieven voor armoedebestrijding, VLAS-Studies 3, Antwerpen: Vlaams Armoedesteunpunt.

Voor meer informatie over deze publicatie: Tuur.Ghys@ua.ac.be of Stijn.Oosterlynck@ua.ac.be

Deze studie werd uitgevoerd in het kader van het Vlaamse armoedesteunpunt en werd gefinancierd door de Vlaams Minister bevoegd voor Armoedebestrijding, Ingrid Lieten.
De conclusies van deze publicatie vertolken niet noodzakelijk de visie van de opdrachtgever.

© 2013 Vlaams Armoedesteunpunt

p.a. Vlaams Armoedesteunpunt
Centrum OASeS
Sint Jacobstraat 2 (M232)
2000 Antwerpen

Deze publicatie is ook beschikbaar via www.vlaamsarmoedesteunpunt.be

Inhoud

1.	Introductie	4
2.	Op weg naar een correcter begrip van Sociale Innovatie	5
2.1.	Een korte geschiedenis van het concept sociale innovatie.....	5
2.2.	Elementen van een definitie.....	6
2.2.1.	Wat bedoelen we met 'sociaal' in sociale innovatie?.....	6
2.2.2.	Wat is innovatie?	7
2.2.3.	Wie doet aan sociale innovatie?.....	8
2.2.4.	Hoe verhoudt sociale innovatie zich tot technologische innovatie?	9
2.2.5.	Is sociale innovatie inherent goed?	10
2.3.	Sociale innovatie in maatschappelijk perspectief.....	10
2.3.1.	Hoe ontstaat sociale innovatie?	11
2.3.2.	Sociale innovatie maatschappelijk gekaderd.....	12
3.	Situering van sociale innovatie in het beleid.....	16
3.1.	Sociale Innovatie in Europa	16
3.2.	Sociale Innovatie in Vlaanderen	17
4.	Naar sociale innovatie gericht op armoedebestrijding	20
4.1.	Positionering in het debat	20
4.2.	Korte analyse van armoede	22
4.3.	Sociale innovatie en armoede.....	24
5.	Conclusie: het belang van een correct begrip van sociale innovatie voor armoede ..	27

1. Introductie

Sociale innovatie gericht op armoedebestrijding is geen nieuw fenomeen. In de ruimtelijke en institutionele marges van de welvaartsstaat ontstonden er sinds de jaren 1970 verschillende nieuwe, vaak lokale initiatieven die vormen van sociale uitsluiting aanpakten. Het gaat hier bijvoorbeeld om buurtgezondheidscentra, voedselbanken, sociale kruideniers, plannen voor geïntegreerde buurtontwikkeling, het aanstellen van ervaringsexperten en allerlei sociale economie projecten. We noemen deze initiatieven sociale innovaties omdat ze sociaal zijn in hun doel en middelen (Young Foundation, 2010, p. 17-18).

In haar Speech op 27 April 2012 voor een ronde tafel rond sociale innovatie ondernam Vlaams minister van o.a. innovatie en armoedebestrijding Lieten een poging om een werkdefinitie van sociale innovatie te formuleren: “Men kan spreken van sociale innovatie wanneer de innovatie structureel tot doel heeft om sociale noden of uitdagingen aan te pakken en wanneer nieuwe producten, goederen, diensten, processen, marketing methoden en/of organisatiemodellen betrokken zijn” (Lieten, 2012). Sociale innovatie is één van de zes uit te werken Vlaamse innovatieknooppunten, waarvan de uitwerking een mogelijke bijdrage kan leveren tot het armoedebeleid. Volgens de Vlaamse Raad voor Wetenschap en Innovatie is er op vlak van sociale innovatie in Vlaanderen ‘nood aan een verdere stroomlijning van de conceptualisering en het beleid terzake’ (2011, p. 22). Deze paper heeft als doel het begrip van sociale innovatie helder te definiëren en de mogelijkheden van sociale innovatie voor armoedebestrijding te verkennen. Dit zal gebeuren op basis van de resultaten van een literatuurstudie, waaruit een conceptuele analyse voortkomt. De bedoeling is om de diepte in te duiken om er met een verhelderend en correct begrip van sociale innovatie terug uit te komen.

Deze tekst is onderverdeeld in drie hoofdstukken, waarvan het eerste hoofdstuk focust op het verkennen van het begrip sociale innovatie, het tweede dit binnen de beleidscontext plaatst, en het derde deel een eigen positionering in het debat naar voren schuift en aftast hoe dit zich verhoudt tot het veld van de armoedebestrijding.

Het eerste hoofdstuk zal het concept van sociale innovatie verkennen en opent met een korte voorgeschiedenis van het gebruik van de term sociale innovatie. Daarna worden de verschillende aspecten van sociale innovatie onderzocht waar definities en benaderingen van dit fenomeen zich tot moeten verhouden. Dit helpt de oriëntatie bij het zoeken naar een eigen benadering. De derde sectie werkt een drietal thema’s rond sociale innovatie verder uit door het fenomeen in een maatschappelijke/historische context te plaatsen.

Het tweede hoofdstuk situeert sociale innovatie binnen de beleidscontext. We doen dit eerst voor de Europese beleidscontext en -agenda waar het concept haar huidige invloed uit put, en werken dit vervolgens ook uit voor de Vlaamse context.

Hoofdstuk drie zal het begrip sociale innovatie trachten te operationaliseren, beginnende met een eigen positie in het debat rond sociale innovatie in te nemen gebaseerd op de lessen uit het eerste onderdeel. Vervolgens zal in sectie twee dieper worden ingegaan op wat armoede en armoedebestrijding is, en zal de derde sectie analyseren hoe sociale innovatie hierop kan inspelen. Ten slotte komen we tot enkele conclusies over visies rond sociale innovatie gericht op armoede.

2. Op weg naar een correcter begrip van Sociale Innovatie

Iemand roept sociale innovatie en de verwarring kan beginnen. Zoals Pol & Ville (2009) aangeven, bestaat er een veelheid aan definities en bijgevolg geen consensus over wat men exact onder dit begrip verstaat. In dit onderdeel zullen we de verschillende aspecten van sociale innovatie (vanaf nu kort als SI geschreven) verkennen om zo meer inzicht te krijgen in de term. De eerste sectie zal een korte voorgeschiedenis van een concept schetsen dat (te) vaak als nieuw wordt gezien, en de verschillende begrippen of incarnaties ervan kort duiden. Het tweede onderdeel zal verschillende elementen en vraagstukken toelichten waar beschrijvingen van sociale innovatie zich tot moeten verhouden apart, om zo inzicht te krijgen in vragen als: waarop slaat 'sociaal' in SI? Wat met innovatie? Wat voor vormen neemt SI aan? Wie doet aan SI? Vervolgens zullen we in de derde sectie dieper ingaan op de historische context van het fenomeen (waar de eerste sectie het concept bespreekt) van SI, en enkele eigenschappen ervan trachten te destilleren die later in een eigen benadering zullen terugkomen.

2.1. Een korte geschiedenis van het concept sociale innovatie

Er bestaat zowel binnen als buiten de academische literatuur de neiging om het idee van sociale innovatie als relatief nieuw te beschouwen (bv. Mulgan, 2006). Een ander gebruik is de notie toe te schrijven aan vroege sociologen en economen als Max Weber (Moulaert & Nussbaumer, 2008) en Joseph Schumpeter (Hillier et al, 2004). Zoals we later zullen zien is vooral de toeschrijving aan Schumpeter belangrijk omdat het sociale innovatie zo koppelt aan (en in de schaduw plaatst van) het begrip technologische innovatie. In zijn uitgebreid artikel *Social Innovation: Utopias of innovation from 1830 to the present* (2012) toont Godin aan dat dit een misvatting is:

“the concept of social innovation existed long before that of technological innovation. In fact, social innovation dates back to the beginning of the nineteenth century – at a time when ‘technological innovation’ did not exist in discourses, emerging only in the 1940’s” (p. 6).

Godin (2012) schetst de geschiedenis van de term, die aan het begin van de 19de eeuw voornamelijk een synoniem was voor socialisme, of later sociale hervorming in het algemeen. Sociale innovatie had in die tijd een pejoratieve bijklank, in navolging van innovatie zelf: het introduceren van verandering in een bestaande orde (Godin, 2012, p. 8). Naarmate de attitude jegens (sociale) hervorming en verandering doorheen de tijd positiever werden, kreeg de term sociale innovatie ook een neutralere positie. De term raakte echter in de vergetelheid toen het idee van innovatie (in het algemeen) rond 1940 (o.a. in navolging van Schumpeter) populair raakte en innovatie zijn huidige 'wenselijke' invulling kreeg, als motor van groei en vooruitgang. Godin (2012) geeft aan dat de term in de eerste helft en begin tweede helft van de 20ste eeuw maar sporadisch voorkwam, vaak als toevallig synoniem voor sociale verandering. Vanaf de jaren 1970 herleefde het concept in de context van het streven naar meer autonomie en zelfbestuur in een sterk gebureaucratiseerde maatschappij. Vooral in Frankrijk werd er in de nasleep van Mei 1968 voor het eerst terug in bredere kringen expliciet gereflecteerd op deze betekenis van sociale innovatie, o.a. met betrekking tot onderwijs, media (Chambon, David, Devevey, 1982). Deze auteurs stelde het toen zo: “Par analogie, on peut dire que si l’écologie est principalement le combat contre la pollution industrielle, l’innovation sociale est le combat contre la pollution institutionnelle qui engendre des nuisances sociales” (Chambon, David, Devevey, 1982, p. 67). Hieruit groeide het huidige begrip van sociale innovatie als alternatieven voor bestaande oplossingen voor sociale problemen. Vanaf de jaren 1980 werd het concept vooral gebruikt als

tegenhanger van technologische innovatie, zowel als reactie op en noodzakelijke aanvulling van de laatstgenoemde. Tegenwoordig is sociale innovatie naast een autonome kritiek op de overheid dus vooral aanwezig als kritiek op bepaalde modellen van technologische ontwikkeling (Oosterlynck & Cools, 2012).

De term sociale innovatie wordt in recente academische literatuur binnen verschillende stromingen en disciplines gebruikt (voor een completer overzicht, zie Moulaert, Martinelli, Swyngedouw & Gonzalez, 2005, p. 1974-1975). Naast meer sociologische benaderingen bestaat er veel relevante literatuur die focust op creativiteit en hoe sociale innovaties ontstaan (Mumford & Moertl, 2003), de rol die leiderschap speelt, etc. Hiernaast krijgt SI in zijn lokaal ingebedde context veel aandacht binnen het veld van stadsonderzoek. De term sociale innovatie is ook wijdverspreid binnen de management literatuur, maar hier gaat het om een eerder beperkte invulling van SI als 'werkvloerinnovatie', wat weinig verband houdt met alternatieven voor sociale problemen (tenzij deze rond werkomstandigheden zelf).

De sterk toegenomen populariteit in de laatste twee jaren van het concept SI in Europa is vooral te danken aan de Europese Unie, zoals we in het tweede hoofdstuk van deze paper verder zullen toelichten. SI past als deel van een plan voor slimme, duurzame en inclusieve groei in de Hernieuwde Sociale Agenda van 2008, en de Europa 2020 Groei Strategie van 2010, als een correctie op de te eenzijdig op economische groei gerichte Lissabon strategie (Oosterlynck & Cools, 2012).

Juist binnen een context van hernieuwde populariteit is het belangrijk in te zien dat sociale innovaties zelf, ook in hun huidige betekenis, niet nieuw zijn en reeds lang voor de term bestonden. Onder andere Mumford (2002) beschrijft tien sociale innovaties ten tijde van Benjamin Franklin. Verder identificeren Martinelli et al (2003) in een poging de filosofische en normatieve wortels van SI te vinden ook voor België verscheidene sociale innovaties die sinds eind 19de eeuw plaatsvonden (zoals de boerenbond en de volksbakkerij 'Vooruit' in Gent). Het is denkbaar dat er sociale innovaties hebben bestaan sinds de instituties van menselijke samenlevingen bestonden, maar dat deze in de moderniteit in een stroomversnelling kwamen.

2.2. Elementen van een definitie

Uit verschillende definities en benaderingen van sociale innovatie komen thema's en aspecten van SI naar boven waarvan het noodzakelijk is ze in acht te nemen om tot een volledige beschouwing van het fenomeen te komen. Dit subhoofdstuk zal verschillende basisconcepten en thema's in het debat rond SI behandelen die de vorm aannemen van enkele relevante vragen over sociale innovatie. Het is niet de bedoeling hierop definitieve antwoorden te geven, maar wel belangrijke inzichten en elementen aan te stippen.

2.2.1. Wat bedoelen we met 'sociaal' in sociale innovatie?

De term sociaal staat centraal in vele definities van sociale innovatie: 'social innovations are innovations that are social both in their ends and in their means' (Young foundation, 2010, p. 17-18). Maar wat kunnen we onder 'sociaal' verstaan in SI? Een driedeling om het 'sociale' uit te pakken is het onderscheid dat het Bureau of European Policy Advisers (BEPA, 2011, p. 36) maakt tussen drie betekenissen van de sociale dimensie: In de eerste variant slaat sociaal op sociale noden en uitdagingen van kwetsbare groepen die niet door overheid en markt geadresseerd worden. De tweede variant slaat op verbeteren van de collectieve capaciteit van de samenleving om grote maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. De derde variant ten slotte gaat over de nood om de samenleving te hervormen richting meer participatie, empowerment, leren en door meer welzijn.

Deze driedeling focust echter vooral op mogelijke doelstellingen die met sociale innovatie nagestreefd kunnen worden, maar veel minder op het sociale karakter van de middelen die daarvoor gebruikt worden. Een goede manier om ook het sociale karakter van de ingezette middelen te benaderen is gebruik te maken van Abraham Lincoln's retorische kader 'van het volk, door het volk, voor het volk'¹, waarin we 'volk' door burgersamenleving zullen vervangen.

Te beginnen met sociaal als 'voor de samenleving'. Mogelijk het belangrijkste (sociale) aspect van sociale innovaties is dat deze gericht zijn op het bevredigen van sociale noden (Mulgan, 2006, p. 146). Sociale innovatie reageert op sociale noden of problemen die niet (meer) door de overheid of markt kunnen of willen beantwoord worden (Debruyne, Oosterlynck, 2009). In een context van ondernemingen kunnen we stellen dat sociale innovatie zich niet primair op winstmaximalisatie maar op 'sociale' meerwaarde richt. Merk wel op dat het gaat om het bevredigen van *bepaalde* sociale noden. Wanneer een bepaalde groep in de samenleving via een sociale innovatie zijn nood beter kan bevredigen, kan dit tegen de belangen van een andere groep ingaan (Heiskala, 2007).

Vervolgens is er het aspect van 'door de samenleving'. Hoewel dit niet altijd een expliciet onderdeel is van definities, is er het algemene idee dat sociale innovatie (voor het grootste deel, maar niet uitsluitend) vanuit de civiele samenleving komt, verbonden is met vrijwilligerswerk, sociale bewegingen of sociale ondernemers en 'bottom-up' werkt (Moulaert et al, 2005, Cahill, 2010, p. 262). We zullen verderop terugkomen op de vraag wie aan SI doet, voorlopig volstaat het op te merken dat er een sterk verband is tussen sociale innovatie en participatie vanuit de samenleving.

Ten slotte is de formule 'van de samenleving' in de context van sociale innovatie niet te begrijpen als een eigendomsrelatie maar als de innovatie van het sociale: sociale innovatie gaat over het veranderen van sociale relaties. Dit is waar de formule 'sociaal in middelen' naar verwijst. SI gaat dus niet enkel om innovaties die direct betrekking hebben op diegene die de sociale nood ervaart (in geval van armoede: de arme), maar vaak ook op veranderingen in het gedrag van en de relaties tussen mensen, en van de structuur van de samenleving als geheel.

Uit de analyse van de vraag waar sociaal op slaat in SI is het vooral belangrijk te onthouden dat aandacht voor sociale relaties en sociale noden een belangrijk onderdeel zijn van een correct begrip van sociale innovatie. Dit geeft invulling aan de vaak geciteerde typering van SI als sociaal in doel en middelen (Young Foundation, 2010), aangezien SI idealiter een transformatie voor, door en van de samenleving is.

2.2.2. Wat is innovatie?

De historische betekenis van innovatie is het introduceren van verandering in een bestaande orde (Godin, 2012, p. 8). Innovatie is dus iets dat men bewust introduceert met het oog op verbetering (daaruit volgt *niet* dat het daarom ook verbetert), en waarvan iets nieuws is *in verhouding tot* de bestaande orde. Het belangrijke inzicht is hier dat SI niet strikt nieuw hoeft te zijn, maar enkel vernieuwend in zijn context, zelfs al gaat het om een herintroductie: 'Something given for granted thirty years ago might become a social innovative action in this millennium and vice versa' (Martinelli et al, 2003, p. 11). Dit helpt innovatie te onderscheiden van verwante termen zoals ontdekken, vernieuwing en uitvinden: 'Innover n'est pas inventer' (Chambon, Devid, Devery, 1982, p. 11).

De vraag wat innovatie betekent hangt samen met de vraag naar de output van SI: welke vorm nemen deze innovaties aan? De Young foundation noemt o.a. processen, diensten, goederen en organisatiemodellen (Young Foundation, 2010, p. 18). Een vaak gebruikt onderscheid (Moulaert et al, 2005) is tussen product en proces innovatie, waarbij de eerste focust op uitkomsten als goederen en diensten ('wat men produceert'), en de tweede slaat op veranderingen in processen en organisatie ('hoe men produceert'). Dit onderscheid is voor SI niet zo verhelderend omdat bij

¹ Afkomstig uit Lincoln's 'Gettyburg Adress' speech uit 1863.

de verandering van sociale processen beide door elkaar lopen, en wordt door BEPA (2011) eerder ingevuld als sociale middelen (proces) en sociale doelen (product). De output van SI hangt ook samen met zijn context: als we het vorige sociale kader van 'voor/door/van' terugnemen, dan verwijst de 'door' dimensie bijvoorbeeld naar participatieve processen als een vorm innovatie. Innovatie 'van' het sociale opent vele potentiële uitkomsten: "Change [in] the basic routines, resource and authority flow, or beliefs of the social system' (Westly, Antadze, 2009, p. 2). Sensibilisering of een betere houding tegenover problemen (zoals armoede) kan dus ook een sociale innovatie zijn.

Een mogelijk twistpunt is de vraag of SI over ideeën gaat, zoals het door sommige auteurs gedefinieerd wordt: "the generation and implementation of new ideas about how people should organize interpersonal activities, or social interactions, to meet one or more common goals" (Mumford, 2002, p. 253). Hier is de nadruk op implementatie van ideeën belangrijk, aangezien innovatie gaat over de introductie van verandering. Ideeën spelen echter een belangrijke rol bij sociale verandering, en wanneer we SI als een proces beschouwen is het mogelijk de generatie van ideeën te zien als de eerste stap van hun implementatie. Verder kan een nieuw idee in de brede betekenis van een nieuwe houding of geloof ook de uitkomst van SI zijn.

2.2.3. Wie doet aan sociale innovatie?

Volgens de Young Foundation (2010, p. 19) kan sociale innovatie zowel het werk zijn van individuen als sociale bewegingen en organisaties. Er bestaat reeds een literatuur over welke personen en succesfactoren het meest bijdragen tot het genereren van innovatieve ideeën. Zo stellen Mumford en Moertl (2003) o.a. dat het idee voor een SI typisch komt van personen met een atypische achtergrond en met een ongenoegen over de huidige gang van zaken, en dat dit zowel van binnen als buiten de betrokken instituties kan komen. Een vaak terugkomende term is die van 'sociaal ondernemerschap' (Cahill, 2010), een meer liberale variant op sociale innovatie door 'ongeduldige' individuen, die vooral door private fondsen zoals de Young Foundation en Schwab Foundation gepromoot wordt (Young foundation, 2010, p. 19). SI in termen van sociaal ondernemerschap past goed binnen de Schumpeteriaanse visie op vooruitgang, gedreven door ondernemers en innovatie. Volgens sommige sociologen is het verheffen van de ondernemer tot maatschappelijk ideaal één van de streefdoelen van het neoliberale project (Wacquant, 2010, p. 213), en misschien is het beter het belang van 'leiderschap' (Mumford, 2002) of 'initiatief' voor SI te benadrukken.

Rest er nog de vraag vanwaar deze individuen of organisaties komen. Wanneer we de sferen van de samenleving opdelen in overheid, markt en civiele samenleving, en net zagen dat SI inspeelt op noden die niet door de overheid of markt aangepakt worden, volgt daar uit dat sociale innovatie voornamelijk vanuit de derde sfeer komt. Sociale innovatie gaat in grote mate over de bijdrage van de civiele samenleving (Novy, Leubolt, 2004; Swyngedouw, 2005), en heeft vaak een impliciete bottom-up en grassroots connotatie (Moulaert et al, 2005). Dit reflecteert goed het 'door het volk' aspect van de sociale dimensie, maar SI hoeft initiatieven vanuit de overheid of markt niet uit te sluiten. Sociale innovatie kan de vorm van een nieuw beleid aannemen, en ook bedrijven kunnen actoren zijn binnen SI. Een goede tussenweg is te stellen dat hoewel het geen vereiste is, SI in zijn zuiverste vorm buiten de markt ontstaat: 'social innovations addressing needs that are not satisfied through the market mechanism (because they do not exhibit potential profits) may be called pure social innovations' (Pol, Ville, 2009, p. 882). Sociale innovatie is dus *voornamelijk* (Mulgan, 2006, p. 146) het werk van organisaties met sociale doelen.

2.2.4. Hoe verhoudt sociale innovatie zich tot technologische innovatie?

Sociale innovatie is geen technologische innovatie. Aangezien dit in verschillende stromingen van het onderzoek naar sociale innovatie expliciet gethematiseerd wordt (zie bv. de analyse van territoriale innovatie modellen in Moulaert en Sekia, 2003), is het nodig te verkennen hoe deze twee begrippen zich tot elkaar verhouden.

Een eerste mogelijkheid is dat sociale innovatie een aanvulling vormt op technologische innovatie. Toen de notie van technologische innovatie begin 20ste eeuw populair werd in de Verenigde Staten, ontstond het idee dat SI diende om de samenleving en cultuur aan te passen aan de technologische vooruitgang, als compensatie voor 'cultural lag' (Godin, 2012, p. 25). Een andere invulling is de gedachte dat SI in dienst staat van innovatie en groei, in de zin van een meer efficiënte productieorganisatie of als bron van nieuwe goederen en diensten. Deze economische variant van SI als complement van technologische innovatie gaat terug op de (zoals we eerder zagen foutieve) gedachte dat SI afkomstig is van Schumpeter (Moulaert et al, 2005, p. 1974). Een probleem is dat deze visie moeilijk strookt met de participatieve aspecten van SI: 'Schumpeter's view is more in line with a conception of development via the elitist trusteeship than a conception that aspires self-development and popular sovereignty' (Leubolt, Novy & Beinstein, 2009, p. 30). Door (sociale) innovatie aan bepaalde actoren toe te wijzen (ondernemers), verliest het zijn open en participatief karakter.

Een variant hierop is dat sociale innovatie een reactie is op de veranderingen in het sociale weefsel veroorzaakt door technologische innovatie, en deze wel aanvult maar niet dient. Dit is dan eerder te verstaan in een context van sociale innovatie die reageert op sociale problemen en veranderingen, waar technologische innovatie er één van is, een gedachte die we in sectie drie verder zullen uitwerken.

In een laatste benadering wordt SI naar voren geschoven in een maatschappelijke context waarin alle heil verwacht wordt van 'technologisch ondernemerschap'. De vernieuwing die nodig is om de bestaande en toekomstige sociale noden en maatschappelijke uitdagingen aan te gaan wordt dan eenzijdig gezocht in het huwelijk tussen technologische ontwikkelingen en privaat ondernemerschap. Zonder het belang daarvan te willen ontkennen, wijst deze benadering erop dat sociale noden en maatschappelijke uitdagingen enkel afdoende beantwoordt kunnen worden als er vernieuwend ingegrepen wordt in sociale relaties en maatschappelijke verhoudingen. Hierbij dienen middenveld, vrijwilligers en sociale bewegingen ten volle erkend te worden als innovatie actoren. De stroming van 'techno-kritiek' (Oosterlynck & Cools, 2012) in SI gaat voorbij techno-economische modellen van territoriale ontwikkeling door meer aandacht te besteden aan lokale ontwikkelingsmodellen. Deze hebben als doelstelling het direct vervullen van menselijke noden, in het bijzonder die van maatschappelijk kwetsbare groepen, en spelen in op de transformatie van sociale relaties in plaats van alles te verwachten van de individuele ondernemer. Ook hier is er kritiek op het instrumentaliseren van sociale innovatie als het aanpassen van sociale verhoudingen aan technologische ontwikkelingen en de sociale sector louter te zien als een bron van economische groei.

Uit deze beschouwing is het belangrijk te onthouden dat SI in het algemeen niet over technologie gaat, maar een alternatieve manier is om over ontwikkeling te denken. Een mogelijk misverstand is de gedachte dat sociale innovatie (enkel) het toepassen van nieuwe technologieën op sociale problemen is, waar SI sociaal is zowel in doelen als middelen – het gaat over sociale relaties en organisatievormen. Uiteraard kan technologie hier een belangrijke rol in spelen, maar het is niet het vertrekpunt. We zullen in het laatste onderdeel terugkomen op een voorbeeld van hoe dit in de praktijk gericht op armoede fout opgevat kan worden.

2.2.5. Is sociale innovatie inherent goed?

Sommige definities van sociale innovatie schrijven exact voor aan welke voorwaarden en verwachtingen sociale innovaties moeten voldoen (Moulaert et al, 2005, p. 1978), maar er zijn meer afstandelijke definities mogelijk: “Social innovations are changes in the cultural, normative or regulative structures of society which enhance its collective power resources and improve its economic and social performance” (Heiskala, 2007, p. 74). Dit vestigt onze aandacht op de vraag of SI inherent ‘goede’ of wenselijke uitkomsten heeft voor de samenleving als geheel, of dat het een neutraal iets is dat goed of slecht kan uitpakken.

In deze context slaat ‘neutraal’ niet op ‘objectief’, maar juist op het feit dat iets goed of slecht is afhankelijk van de positie waaruit men kijkt en oordeelt. Juist het feit dat de geschiedenis toont dat SI geen objectieve maar een subjectieve en normatief omstreden term is, suggereert het neutrale karakter ervan: ‘social innovation is a political concept’ (Godin, 2012, p. 7). Volgens Moulaert et al (2005, p. 1971) zijn alle sociale innovaties gefundeerd op bepaalde (soms tegenstrijdige) normatieve en ideologische wortels. Het sterker maken van de ene positie kan de andere verzwakken, dus de vraag of een SI als goed of slecht ervaren wordt hangt af van de context en positie die de toeschouwer inneemt.

Een ander probleempunt voor auteurs die heil zien in sociale innovatie is dat de uitwerking van deze innovaties enkel achteraf is vast te stellen. Net zoals bij technologische innovatie is een bepaalde uitkomst niet gegarandeerd: “Unintended positive and negative side-effects have to be considered” (Kesselring, 2009, p. 78). Ook kan de uitwerking van een bepaalde sociale innovatie verschillen per context. Daarnaast zijn er ook ‘negatieve’ sociale innovaties te bedenken, die de sociale noden van een beperkte elite bevredigen ten koste van kwetsbare groepen (zie bv. Wacquant, 2012).

We zullen in het volgende onderdeel op deze discussie terugkomen, die uiteindelijk meer om een empirische dan ethische vraag gaat. Voorlopig is het voldoende te besluiten dat SI ook als een neutraal gegeven gezien kan worden, en dat het naast deze neutrale benadering mogelijk blijft om een wenselijke uitkomst of variant te formuleren. Vele auteurs lossen dit probleem op door een A (normale) en B (goede) categorie van SI te maken, een onderscheid tussen SI en ‘wenselijke’ (Pol & Ville, 2009), ‘succesvolle’ (Westly & Antadze, 2009), of ‘ware’ (Cahill, 2010) sociale innovatie.

De analyses in dit subhoofdstuk kunnen helpen om posities en denkkaders in een debat aan te reiken die kunnen helpen bij een begrip van sociale innovatie. Zo zagen we dat sociale innovaties inspelen op sociale noden, en dit o.a. doen door de transformatie van sociale relaties (of de samenleving als geheel), wat naast alternatieve diensten of organisatievormen ook tot bijvoorbeeld andere attitudes kan leiden. Door sociale noden centraal te stellen is de brug naar armoedebestrijding snel gemaakt, zoals op Europees vlak gebeurde (BEPA, 2011). Sociale innovaties zijn ook altijd te zien binnen hun lokale context om te beoordelen of de innovatief zijn of niet. Het debat rond SI gaat voor een groot stuk over de relatie tussen overheid, markt en civiele samenleving, waar spanningen tussen kunnen ontstaan en waarin initiatief van de burgersamenleving de hoofdrol speelt. Hoewel verschillende auteurs de heropleving van SI in de 20ste eeuw kaderen als een reactie of aanvulling op technologische innovatie, draait SI niet om technologie. Ten slotte is het een term die kan geassocieerd worden met positieve connotaties (Godin, 2012) als empowerment, groei, gemeenschapsvorming en autonomie, maar waarvan het problematisch is te stellen dat deze inherent deze eigenschappen heeft.

2.3. Sociale innovatie in maatschappelijk perspectief

De moeilijkheid van het concept sociale innovatie schuilt in het feit dat het een recent herontdekte verzamelnaam is van verschillende initiatieven en ideeën zonder duidelijke

afbakening. De eigenschappen die iemand aan SI toeschrijft hangen in sterke mate samen met de voorbeelden (van autodelen tot volkstuintjes of verzekering via de vakbond²) en doelen (economische, ecologische, sociale,...) die hij/zij in gedachten heeft. Om na de voorgaande conceptuele verkenning het begrip verder uit te diepen is het nodig om SI in een bredere maatschappelijke context te plaatsen en te kijken waar en wanneer bepaalde vormen van sociale innovatie als *een vorm van sociale verandering* ontstaan. We zullen verder drie eigenschappen van SI uit debatten rond de aard en historische context van het fenomeen aanhalen, die nodig zijn voor een correct begrip van de eigen benadering.

2.3.1. Hoe ontstaat sociale innovatie?

Een probleem van SI dat we reeds zagen bij de vraag of ideeën ook als innovaties tellen, is dat het onduidelijk is in welk stadia van ontwikkeling we over een sociale innovatie kunnen spreken. Gaat SI over ideeën, of experimenten, over het verspreiden van praktijken of is iets pas een 'echte' innovatie als het op grote schaal leidt naar structurele veranderingen? Het antwoord op deze vraag is dat sociale innovatie een proces is van idee naar bekomen verandering in sociale relaties. Wanneer we het dus hebben over een sociale innovatie, hebben we het over de *(voorlopige) uitkomst van het proces van sociale innovatie*. Een SI kan aan innovatieve kracht verliezen naarmate het verder groeit in dit proces, maar ook winnen aan invloed. Het blijft mogelijk om naar een concept van een bepaalde SI te verwijzen ('voedselbanken'), maar dit is altijd het resultaat van een specifiek proces.

Verschillende auteurs en organisaties uit de praktijk hebben dit proces proberen te categoriseren in herkenbare stappen (voor een praktische invulling i.v.m. armoede en dakloosheid, zie FEANTSA, 2012, p. 3). De bekendste uiteenzetting hierover is Geoff Mulgan's *The Process of Social Innovation* (2006), waarin hij vier grote stappen onderscheidt: 1) Het genereren van ideeën door het begrijpen van sociale noden en potentiële oplossingen; 2) het ontwikkelen van prototypen en testen van ideeën; 3) evaluatie, 'upscaling' en diffusie; 4) leren en evolueren. Een belangrijke toevoeging van dit model is dat een beter begrip van sociale noden en problemen tot het proces gerekend wordt. Uiteraard zijn deze stadia geen harde ontologische gegevens maar een denkkader dat soepel te interpreteren is: 'While social innovation has recognizable stages and phases, achieving durability and scale is a dynamic process' (Westly, Antadze, 2009, p. 5).

Sociale innovatie is van natuur een dynamisch proces, maar sommige auteurs menen dat het proces van SI een cyclus vormt (Klein et al, 2010). Deze gedachte is o.a. ontwikkeld door het Canadese CRISES centrum voor sociale innovatie, dat vanuit de ervaring met SI in Québec afleidt dat SI een cyclus vormt (het 'Québec model'). Na een crisis in het Fordistische sociaaleconomische systeem van Québec vonden verschillende breed gedragen sociale innovaties plaats, die zich langzaam institutionaliseerden tot ze hun innovatieve kracht verloren hadden en het tijd werd voor een nieuwe golf van samenwerking tussen overheid en middenveld. SI is volgens dit model niet helemaal autonoom cyclisch, omdat door de afname van het innovatieve aspect door institutionalisering de moeilijkheid van de levenscyclus ligt in het regenereren van deze cyclus (Klein et al, 2010, p. 240). Alsnog is het probleem met het cyclische idee dat het op basis van beperkte empirische vaststellingen een ontologische verwachting of belofte schept, namelijk dat SI (als geheel, dus verschillende innovaties samen) in cycli voorkomt die men op bepaalde punten moet aanzwengelen. Los hiervan kan men door de toegenomen onderzoeks- en beleidsaandacht in Europa de foute indruk krijgen dat er een 'golf' van SI aankomt, al kan de verspreiding van een bepaald innovatief principe wel andere sociale innovaties voortbrengen.

² Twintig andere voorbeelden zijn: buurtgezondheidscentra, ruilwinkels, 'verenigingen waar armen het woord nemen', tweedehandswinkels, een huurdersbond, voedselbanken, sociale kruideniers, alternatieve munten, coöperatieven, huiswerkondersteuning, het als buurt aankopen van stookolie, gesubsidieerde investeringsfondsen voor kinderen ('child trust fund'), sociale economie projecten, 'iedere stem telt'-acties, geïntegreerde buurtontwikkeling, de verzorgingsstaat aan zich, ervaringsdeskundigen, straat verplegers voor daklozen, sociale verhuur kantoren en sociale restaurants.

Los van de vraag of sociale innovatie altijd gestalte krijgt als een cyclus, is het nuttig om na te gaan hoe het proces van SI tot stand komt. Waaruit komt de eerste fase van SI, het originele initiatief vandaan? De tweede claim van deze sectie is dat (de meeste) *sociale innovatie in de eerste plaats reactief van aard is*: SI komt niet uit zichzelf op maar reageert op een sociale noodzaak.

Binnen de context armoede reageert SI onder meer op het feit dat de welvaartsstaat er moeilijker in slaagt om in de (soms elementaire) menselijke behoeften te voorzien, en het gevoel dat de samenleving evolueert naar meer individualisme en minder solidariteit. Hierbij is het belangrijk om niet in de val te trappen te denken dat sociale innovatie *zal* reageren op problemen die zich voor doen (dit zou leiden tot de paradoxale situatie waarin in elk probleem automatisch zijn oplossing vervat zit). Naast een noodzaak heeft SI ook de mogelijkheden tot een oplossing nodig om te reageren, of zoals Heiskala het vanuit structureel perspectief stelt: “processes of social innovation react to felt crises in the reproduction of the structures of social action and, what is the reverse side of the coin, recognized windows of opportunity” (2007, p. 68).

Het is echter niet zo dat omdat SI in de eerste plaats vanuit reactie ontstaat, ‘proactieve’, of strategische/geplande sociale innovatie onmogelijk is. Dit zien we terugkomen in het procesmodel van Mulgan (2006), waarin hij het proces van SI in een model giet met expliciet analytische/strategische stappen (analyse probleem, evaluatie, etc.). Dit staat in contrast met het ‘dagelijks leven’ perspectief van Chambon, David & Devevey waar SI eerder spontaan ontstaat als: “Recherchez ici et maintenant une solution a un problème donne”(1982, p. 72). In de eerder besproken driedeling die BEPA (2011) uitwerkt tussen SI als antwoord op lokale sociale noden, SI als maatschappelijke uitdaging en SI als transformatie van de samenleving als geheel, is enkel het eerste niveau echt reactief. Daarbij moet wel gesteld worden dat de overgrote meerderheid van de huidige innovaties (zeker in betrekking tot armoede) tot het eerste niveau behoren, en de andere transformaties eerder een wens dan een vaststelling zijn. Dialectisch gesteld kunnen we zeggen dat er eerst sociale problemen zijn, sociale innovatie hier vervolgens op reageert, en het mits strategische kennis ter zake vervolgens mogelijk zou kunnen zijn om tot meer intentionele, proactieve SI te komen.

SI ontstaat dus niet enkel uit reactie op problemen, maar zijn reactieve aard onderscheidt SI wel van verschillende technologische innovaties die vaak reeds goede zaken beter maakt (bv. meer megapixels voor een camera). Vanuit dit standpunt is SI in zeker zin beloftevoller in het verbeteren van de positie van zwakkeren: “One of the most remarkable observations (...) is that social innovation is almost always a reaction against social exclusion and only in exceptional cases is it an improvement of a situation of inclusion or harmony among social groups” (Moulaert et al, 2005, p. 1987). Hiermee is echter niet gegeven dat de (poging tot) innovatie de positie van zwakkeren ook effectief zal verbeteren.

2.3.2. Sociale innovatie maatschappelijk gekaderd

In essentie komt sociale innovatie voort uit het feit dat mensen liever veranderingen organiseren dan veranderingen te ondergaan waar ze geen vat op hebben. Of zoals Moulaert et al het formuleren, SI is historisch gegroeid als “a reaction against alienation processes” (2007, p. 196). Om dieper in te kunnen gaan op de aard van sociale innovatie is het nodig dit fenomeen in een (macro) historische context te plaatsen, en te kijken hoe het zich verhoudt tot sociale verandering. Een interessant kader om hierover te denken is de ‘double movement’ theorie van de economische historicus Karl Polanyi (1944/1968). Merk op dat het wetenschappelijke debat nog maar pas geopend is en het volgende *één* mogelijk en niet *het* enige denkbare macro-historisch perspectief op sociale innovatie schetst. Het is voor ons interessant in het licht van de armoedeproblematiek, met de nadruk op (vroeg) pogingen tot sociale insluiting en bescherming.

Karl Polanyi stelde in zijn invloedrijke werk *The Great Transformation* uit 1944 dat de 19de eeuwse samenleving werd ontwricht door de opkomende krachten van de vrije markt en als reactie maatregelen nam om zich hiertegen te beschermen:

“For a century the dynamics of modern society was governed by a double movement. (...) It can be personified as the action of two organizing principles in society, each of them setting itself specific institutional aims, having the support of definite social forces and using its own distinctive methods. The one was the principle for economic liberalism (...); the other was the principle of social protection aiming at the conservation of man and nature as well as productive organization” (1944/1968, p. 130-132).

Polanyi analyseert de opkomst van het economisch liberalisme en de vermarkting die ermee samenhangt. Hij onderzoekt vooral de 19de en eerste helft van de 20ste eeuw, maar de periode vertoont sterke parallellen met de huidige periode van neoliberalisme en vermarkting van de samenleving. Voor onze analyse is vooral het macro-historische principe van een samenleving die zich via collectieve initiatieven (bv. de arbeidersbeweging of de Chartist Movement bij Polanyi) beschermt tegen processen van vermarkting die het sociale weefsel vernietigen belangrijk (Burawoy, 2003). In die zin kan Polanyi's theorie van de dubbele beweging gezien worden als een theorie van sociale innovatie, zij het een die het ontstaan van sociale innovatie bij marktfalen legt. Een belangrijk punt is dat voor Polanyi de reactie van de samenleving wel noodzakelijk maar niet inherent goed is, en vaak desastreuze gevolgen had, zoals hij aangeeft in zijn uitgewerkt voorbeeld van de Engelse 'Speenhamland' wet uit 1795 (1944/1968, hst. 7). Deze wet reageerde op de gemeenschap ontwrichtende opkomst van de vrije arbeidsmarkt en gaf mensen een overlevingsinkomen geijkt op de broodprijs ongeacht ze werk hadden of niet: “It introduced no less a social and economic innovation than the ‘right to live’” (p. 78). Het resultaat op lange termijn hiervan was echter dat werkgevers arbeiders steeds lager gingen betalen door dit gewaarborgde minimum, tot ook wie werk had in het pauperisme wegzakte. Er zijn ook voorbeelden van innovaties die twee kanten uit konden, zoals het idee van een fabriek voor werklozen (Polanyi, 1944/1968, p. 107), door Richard Owen ingevuld als een coöperatief, waar Jeremy Bentham er dwangarbeid voor aandeelhouders in zag (beide faalden).

Hieruit leren we dat dergelijke innovaties in hun uiteindelijke uitwerkingen niet inherent goed zijn, net als Polanyi's dubbele historische beweging als geheel de chaos niet kon voorkomen waartegen het poogde het volk te beschermen (1944/1968, p. 249). Nancy Fraser werkte dit verder uit (zonder expliciet naar sociale innovatie te verwijzen) door te wijzen op het belang van emancipatie (Fraser, 2012). De inbedding van economische processen in de samenleving (bv. via sociale wetgeving en sociale zekerheid) leidt dan wel tot sociale bescherming, maar die sociale bescherming bevestigt en versterkt dikwijls de bestaande machtsongelijkheden in de samenleving omdat die mee ingebouwd zitten in de sociale beschermingsmechanismen (bv. autoritaire relaties tussen bestuurders en de bevolking of genderongelijkheden). Dat leidt ertoe dat sociale bescherming onrechtvaardig is omdat bepaalde groepen beschermd worden ten koste van andere groepen (bv. mannen ten koste van vrouwen of Westerse werknemers ten koste van werknemers in ontwikkelingslanden). Daarom hecht Fraser belang aan de rol die emancipatorische bewegingen (de tweede feministische golf, de participatiebeweging, etc.) spelen in de verhouding tussen vermarkting en sociale bescherming, en er op gericht zijn om obstakels voor de gelijkwaardige participatie van sociale groepen in de samenleving op te ruimen. Dit kan zowel door de ontmanteling van onderdrukkende vormen van sociale bescherming via vermarkting als door de sociale bescherming inclusiever te maken. Fraser's pleidooi voor een hernieuwde alliantie tussen sociale bescherming en emancipatie sluit dicht aan bij sociale innovatie zoals het bijvoorbeeld tijdens de jaren 1970 gepromoot werd in Frankrijk (Chambon et al., 1982).

In de literatuur rond sociale innovatie is dit bewustzijn rond het ambigue karakter van maatschappelijke vernieuwing sterk aanwezig. Zoals we eerder reeds zagen spelen onbedoelde

gevolgen (Kesselring, 2009) een rol, maar ook de impact van sociale innovaties is afhankelijk vanuit welke context en positie men kijkt:

“The concept of social innovation is therefore an ethically and politically neutral concept. Many social innovations bring benefits to all or many people but it is equally possible to have social innovations that mean increased power resources to some while they at the same time bring increasing inequality and suffering elsewhere” (Heiskala, 2007, p. 71).

Hieruit concluderen we ons derde punt: de inhoud en uitkomst van sociale innovatie is afhankelijk van de maatschappelijke context waarin het ontstaat en moet dus bekeken en beoordeeld worden vanuit de vraag waarop het reageert en wat in de maatschappij veranderd wordt.

Dit geldt in zekere mate ook voor de ideologische inkadering van sociale innovatie. SI is een politiek geladen begrip (Gondin, 2012) dat afhankelijk van de invulling zowel in een progressief als conservatief programma kan passen. In hun studie naar de ideologische voorgeschiedenis van SI in Europa concluderen Martinelli et al (2003) dat er minstens vier verschillende filosofische wortels zijn: bourgeois filantropie, christelijke liefdadigheid, zelf- en gezamenlijke hulp bewegingen en socialistische arbeidersbewegingen. Deze zeer uiteenlopende wortels wijzen op een brede inzetbaarheid van het concept.

Volgens Godin is SI van oorsprong een progressieve term:

“Social innovation is part of a semantic network of terms, (...) which get resurrected from time to time to put emphasis on the social – social change (...), social economy (...), social invention (...), social capital (...), social technology (...) – and add a moral connotation to it: social innovation is embedded in a ‘socialist’ or alternative ideology” (2012, p. 41).

SI is echter niet aan deze erfenis gebonden en kan, zoals de Vlaamse Raad voor Wetenschap en Innovatie (2011, p. 21) aangeeft, de ideologische tegenstellingen overstijgen. Zoals we zullen zien is de agendaring van SI op Europees vlak sterk beïnvloed door private fondsen uit Engeland, waar het concept kadert binnen de ‘Big Society’ gedachte die gepromoot wordt door de Britse Conservatieve partij. Dit bouwt verder op de nadruk op creativiteit en civiele samenleving onder Labour, en stelt dat het naast de staat vooral aan de samenleving is om voor welzijn te zorgen, met een nadruk op liefdadigheid. Dit kan twee ideologische belangen dienen. Ten eerste kan SI gebruikt worden om nieuw leven te blazen in de oude liberale gedachte dat het oplossen van sociale problemen zoals armoede aan liefdadigheid moet overgelaten worden. Zeker in tijden van besparingen kan SI gebruikt worden om de terugtrekking van de welvaartsstaat te dekken. Een tweede variant hierop is dat door de nadruk op publiek-private samenwerking in het Big Society discours SI wordt aangewend om privatiseringen door te voeren.

Dit subhoofdstuk beargumenteert drie punten over de ontologie van sociale innovatie: 1) SI is een proces; 2) SI is reactief; 3) de inhoud en uitkomst van SI is afhankelijk van de maatschappelijke context waarin het ontstaat. Samengevat is sociale innovatie dus een maatschappelijk ingebed proces van reactie op sociale noden en maatschappelijke uitdagingen. Auteurs verschillen van mening of het proces van SI in vaste stadia of meer dynamisch verloopt, maar dit biedt handvaten voor o.a. beleid om een SI ook te benaderen vanuit het identificeren van noden of als leermoment, niet enkel als een soort businessplan. Het werk van Polanyi (1944/1968) laat zien dat het historisch gezien om een door en door sociaal proces gaat, eerder dan om geplande verbeteringen. Sociale innovatie groeit niet vanzelf maar reageert op sociale noden, gegeven hier de opportuniteit voor is. Wat als een ‘golf’ van SI voorkomt wijst ofwel eerder op een golf van problemen die via reguliere weg niet opgelost raken, ofwel het op verschillende manieren uitwerken van een populair idee (delen, recycling, etc.). In praktijk maakt dit reactieve aspect van SI ook dat, zoals bijvoorbeeld bij voedselbanken (zie Ghys, 2012), het

goed is dat er een reactie komt maar we dit toch niet altijd als iets 'goeds' moeten ervaren. Uiteindelijk is de wenselijkheid van een bepaalde SI een empirische vraag (in concrete gevallen kan er ook ethisch op gereflecteerd worden). Het feit dat sociale innovatie altijd gevormd wordt door de specifieke maatschappelijke context waarin het ontstaat, scheidt ruimte om naast een (te?) algemene historisch beschouwing een eigen visie op 'goede' sociale innovatie te geven, in dit geval vanuit het perspectief van een emancipatorische visie op armoedebestrijding. Door SI op een bepaalde prescriptieve manier in te vullen, kunnen we innovaties isoleren die bijvoorbeeld nuttig zijn om armoede te bestrijden. Zoals Pol & Ville (2009, p. 882) laten zien, ontstaat vanuit de twijfelachtige wenselijkheid van alle sociale innovaties de noodzaak van een wenselijke definitie. Alvorens we daartoe komen is het nodig de beleidscontext te verkennen waarin sociale innovatie vorm moet krijgen.

3. Situering van sociale innovatie in het beleid

Nu we sociale innovatie besproken hebben vanuit het begrip van academici, is het tijd SI te situeren in haar beleidscontext. Hierbij gaan we in op de oorsprong van het gebruik en de huidige omkadering van de term op twee verschillende relevante politieke niveaus: het Europese en het Vlaamse niveau. Hoewel de nationale context ook belangrijk is, speelt het beleid rond sociale innovatie zich in België momenteel af op het Vlaamse niveau (bevoegdheid van innovatie), en is het concept vooral op Europees niveau populair. Aangezien de beleidsaandacht rond SI vanuit Europa afkomstig is, zal dit de eerste sectie vormen, gevolgd door de Vlaamse context.

3.1. Sociale Innovatie in Europa

De recente opflakking in beleidsaandacht voor sociale innovatie is te danken aan de promotie van het concept op Europees vlak, onder meer door de expliciete steun van commissievoorzitter Barroso. Volgens het rapport over SI van het Bureau of European Policy advisors [vanaf hier BEPA] ziet Europa een rol voor SI: “to uphold sustainable, smart and inclusive growth, social innovation is necessary to address poverty, create employment, develop capabilities and participation, and promote changes in production and consumption habits” (2011, p. 14). De Europese beleidscontext van SI is het introduceren van sociale en ecologische accenten in de op innovatie, groei, en jobs gerichte Lissabon strategie, zoals blijkt uit de Hernieuwde Sociale Agenda van 2008, en de Europa 2020 Groei Strategie.

Twee andere factoren spelen een rol in de aandacht voor SI. We moeten het begrijpen in een context van besparingen, economische crisis, het terugtrekken van de staat, etc. Het aanmoedigen van alternatieve sociale initiatieven vanuit de civiele samenleving kan een minder kostelijke manier zijn om sociale accenten te leggen zonder de beleidsfocus op groei te verliezen. Wanneer deze nieuwe initiatieven meehelpen om problemen te beheersen hoeven overheden hier geen extra kosten voor te doen: “At a time when resources are limited, new solutions must be found to respond to these demands, making better use of existing resources and transforming them into sources of growth” (BEPA, 2010, p. 24). Verder past de opkomst van sociale innovatie in het Europees denken ook binnen een sociaalliberaal discours (Jessop, Moulaert, Hulgård, Hamdouch, 2012/draft), dat het bestaan van sociale problemen erkent, maar een belangrijke rol aan (sociaal) ondernemerschap toekent om deze op te lossen. Dit komt goed naar voor uit de promotie van het concept door grote liefdadigheidsorganisaties en denktanks zoals de Young Foundation, NESTA, en de Schwab foundation. Vooral de Young Foundation was belangrijk in de concrete beleidsvorming, aangezien ze samen met hun Social Innovation exchange Network (SiX) de studie over SI (Young Foundation, 2010) schreven en zetelden in de expertgroepen waarop BEPA zich baseert.

Volgens BEPA (2011) bestond al steun vanuit Europa voor processen en initiatieven uit verschillende beleidsvelden die onder SI konden vallen voor deze term in gebruik kwam. Dan gaat het om programma's die innovatie, sociale cohesie en leerprocessen aanmoedigden vanuit o.a. het European Regional Development Fund, het European Social Fund, de Framework Programs for Research and Technological Development, etc. Naast beleidscoördinatie wil de EU in de toekomst een rol spelen in kennisdeling rond sociale innovatie, het opzetten van participatieve processen en de ondersteuning van onderzoek, sociale experimenten en sociaal ondernemerschap.

De definitie van SI die uit het BEPA rapport komt is zowel descriptief als prescriptief, in de zin dat deze zowel stelt wat sociale innovatie is ('process dimension') en waarop deze gericht moet zijn ('outcome dimension'):

“Social innovation relates to the development of new forms of organisation and interactions to respond to social issues (the process dimension). It aims at addressing (the outcome dimension):

Social demands that are traditionally not addressed by the market or existing institutions and are directed towards vulnerable groups in society – approach 1. Societal challenges in which the boundary between ‘social’ and ‘economic’ blurs, and which are directed towards society as a whole – approach 2. The need to reform society in the direction of a more participative arena where empowerment and learning are sources and outcomes of well-being – approach 3” (BEPA, 2011, p. 43).

De drie lagen van aanpak die we reeds bespraken bij de vraag naar het sociale aspect in SI, kunnen we ook zien als drie niveaus, van micro naar macro, van lokaal naar maatschappelijk naar systemisch. Het eerste niveau gaat over al dan niet losse initiatieven om sociale noden op te lossen, waar het derde over de transformatie van de samenleving als geheel gaat. Armoedebestrijding wordt hier vooral gekaderd binnen de eerste (micro, dus weinig structurele) aanpak, maar afgaande op de adviezen van BEPA (2011, p. 118-120) wil de EU armoedebestrijding expliciet als vlaggenschip promoten voor de eerste benadering van SI.

Ten slotte is er een zekere instrumentalisering te ontwaren in het Europese discours rond SI. Dit uit zich bijvoorbeeld in de rapporten van BEPA en de studies die eraan vooraf gingen (Young Foundation, 2010) die sociale innovatie ook zien als een potentieel rijke bron van economische groei: “This makes the case to view the social dimension as a fundamental source of growth and jobs” (BEPA, 2010, p. 27). Wanneer er achter SI beleid een ‘businessmodel’ opvatting zit en er gestreefd wordt naar economische zelfstandigheid of toeleiding naar de markt, zal dit denken over SI in termen van publiek-private samenwerking bevoordelen. Een praktisch probleem hiermee is dat wanneer men SI utilitaristisch aanprijst als een weg naar economische groei, maar deze niet aan deze verwachtingen kan voldoen, deze steun ook weer snel kan wegvallen. Verder zagen we dat hoewel armoede een prominente rol toebedeeld krijgt, dit doorgaans structurele problemen op het laagste van de drie niveaus komt te staan (wat goed past bij liefdadigheid), waar het systemische niveau voorbehouden is voor de kenniseconomie (BEPA, 2010, p. 120).

3.2. Sociale Innovatie in Vlaanderen

Binnen België is er op federaal vlak momenteel geen beleid rond sociale innovatie, wat Vlaanderen tot het analyseniveau van de beleidscontext maakt. Zoals de Vlaamse Raad voor Wetenschap en Innovatie (2011, p. 11) in haar rapport over SI aangeeft is het concept van sociale innovatie vanuit Europa op de beleidsagenda gekomen. Ook het Vlaamse denken rond SI kadert nog in een meer technologisch en groei gedreven verhaal. Net als bij Europa was er ook reeds voor het gebruik van deze term sprake van beleid rond sociale experimenten met betrekking tot armoedebestrijding: “Kort samengevat wordt het [Vlaamse] armoedebelief in de jaren negentig gekenmerkt door het (vaak experimentele) zoeken naar nieuwe wegen om armoede te bestrijden, vooral gericht op het lokale niveau” (Dierckx, 2007, p. 222). Daarbij denken we o.a. aan het Sociaal Impulsfonds (van 1996-2002) dat verder bouwde op de fondsen Lessens en Van den Bossche (van 1989), en het Vlaams Fonds voor Integratie van Kansarmen (van 1990). Na de eeuwwisseling is de beleidsondersteuning voor lokale alternatieven in armoedebestrijding echter uitgedoofd.

In haar speech op 27 April 2012 op een ronde tafel over sociale innovatie schetste minister (van o.a. innovatie en armoedebestrijding) Lieten een werkdefinitie van SI: “men kan spreken van sociale innovatie wanneer de innovatie structureel tot doel heeft om sociale noden of uitdagingen aan te pakken en wanneer nieuwe producten, goederen, diensten, processen, marketing methoden en/of organisatiemodellen betrokken zijn” (p. 1). Hieraan werd toegevoegd: “Sociale innovatie moet bijgevolg sociaal zijn in de doelstelling en in de methode” (p. 2). Binnen de context van het Vlaamse innovatiebeleid is SI één van de zes ‘innovatieknoopunten’, sociale innovatie is verder opgedeeld in: 1) werkplekinnovatie, 2) sociaal ondernemerschap en 3) brede ondersteunende sociale innovatie (Lieten, 2012, p. 1). We zullen onze bespreking in de context

van armoedebestrijding onderbrengen onder de derde 'brede' SI variant, al is de inhoud hiervan onduidelijk, en zullen de andere twee varianten slechts kort toelichten.

De Vlaamse context verergert de conceptuele onduidelijkheid rond SI omdat de term er in navolging van Nederland reeds eerder werd gebruikt voor werkplekinnovatie. In het rapport van de Vlaamse Raad voor Wetenschap en Innovatie (2011, p. 11) is hierdoor de foute veronderstelling ingesloten dat deze vorm van innovatie de 'kern' zou vormen van het nieuwere discours rond SI. Zoals we eerder zagen toonde Godin (2012) aan dat sociale innovatie een veel ouder en breder concept is. Uit onze eerdere beschouwingen is ook af te leiden dat SI zeker niet tot iets als werkplekinnovatie beperkt kan worden (wat enkel in beperkte mate tegemoetkomt aan sociale noden en vooral een bedrijfskundige functie heeft). Werkplekinnovatie heeft ook zijn eigen omkadering binnen Flanders Synergy, waardoor het voor onze discussie in het kader van armoedebestrijding van geen verder belang is.

Sociaal ondernemerschap is een randgeval. In de betekenis van 'corporate social responsibility (sociale programma's en verantwoordelijkheid van bedrijven) is dit weinig relevant voor ons begrip van SI, maar wel wanneer we het opvatten in de brede zin van 'focusing on new entrepreneurial dynamics of civic initiatives that pursue social aims' (OECD, 2006, p. 3). Vanuit de eerdere discussie van SI als proces lijkt sociaal ondernemerschap vooral relevant te zijn als een mogelijk (ondersteunend) onderdeel van het SI proces, eerder dan een thema op zich.

Volgens de speech van minister Lieten moet het SI beleid in Vlaanderen vorm krijgen in drie fases:

"Een eerste is erop gericht om door en met de stakeholders op een permanente en longitudinale wijze sociaal innovatieve ideeën te stimuleren, zodat de sociale innovatieve capaciteit in Vlaanderen versterkt wordt. Een tweede fase zal zich richten op het verrijken en uitwerken van geselecteerde sociaal innovatieve ideeën. Een derde fase tenslotte moet de uitgewerkte sociaal innovatieve projecten op basis van een impactanalyse (maatschappelijk, economisch en return on investment) versterken en begeleiden naar hetzij de markt, regulier beleid of naar een privaatsamenwerking" (2012, p. 2).

Hieruit is af te leiden dat het Vlaamse beleid een eerder planmatige en opvatting van SI heeft, waarin het proces van bovenaf gestuurd wordt. Begin december 2012³ werd het plan goedgekeurd om een 'Sociale Innovatiefabriek' op te starten, zowel gericht op sociaal ondernemerschap als 'brede' SI, waardoor SI beleid voor het eerst een concrete vorm zou aannemen. Deze SI fabriek heeft een vzw structuur waarin actoren uit de bedrijfs wereld en het middenveld participeren en samen een fonds oprichten dat o.a. haalbaarheidsstudies voor SI projecten via het IWT zal financieren. Eerst zal er een oproep voor ideeën plaatsvinden, die vervolgens zullen kunnen rekenen op financiële ondersteuning en mogelijke samenwerking binnen de 'fabriek' (als een soort incubator). Hierin gaat de eerste plaats om het uitwerken van nieuwe projecten en zakenmodellen, en minder over leerprocessen, empowerment en het ondersteunen van bestaande lokale initiatieven. De nadruk komt vooral te liggen op privaatsamenwerkingen en de complementariteit van SI en technologische innovatie, waar het sociale aspect vooral te vinden moet zijn in het vooropstellen van domeinen als armoedebestrijding en inclusie. Hiernaast deed het EWI in 2013 een eenmalige oproep voor sociaal innovatieve voorstellen vanuit het middenveld, met een focus op de thema's van verstedelijking en sociale inclusie⁴.

Binnen Vlaanderen is er o.a. aansluiting mogelijk met de reeds bestaande aandacht voor SI binnen sociale economie en programma's van MVO Vlaanderen rond coöperatief ondernemen, alsook rechtstreekse aansluiting bij het ministerie voor armoedebestrijding. Op federaal vlak speelt het concept van SI nog geen rol, maar bij armoedebestrijding is er o.a. ook een prijs voor

³ Persbericht van minister Ingrid Lieten op 7 december 2012, zie: <http://www.ingridlieten.be/article/groen-licht-voor-sociale-innovatiefabriek/>

⁴ Zie Departement Economie, Wetenschap en Innovatie (2013), *Oproep Sociale Innovatie 2013*, online: <http://www.ewi-vlaanderen.be/oproep-sociale-innovatie-2013>

‘vernieuwende projecten’. In vergelijking met de Europese benadering is Vlaanderen nog op zoek naar een duidelijke visie voor haar ‘brede ondersteunende’ SI. Zo stelt BEPA voor Europa armoedebestrijding voorop als één van de drie speerpunten voor sociale innovatie, en wordt armoede expliciet genoemd als object voor SI in de Europa 2020 strategie (BEPA, 2011).

4. Naar sociale innovatie gericht op armoedebestrijding

Na het verkennen van de academische inhoud van het concept innovatie en de beleidsmatige invulling ervan is het tijd om naar een eigen begrip van SI gericht op armoedebestrijding toe te werken. Daarvoor moeten we eerst positie innemen tegenover de betekenis van sociale innovatie, en met een eigen begrip komen. Vervolgens zal het thema van armoede in meer detail worden toegelicht, om tenslotte beide beschouwingen tegen elkaar af te zetten en de hypothetische mogelijkheden van SI voor armoedebestrijding bloot te leggen. Hieruit kunnen conclusies getrokken worden voor het belang van beleid rond sociaal innovatie.

4.1. Positionering in het debat

In dit onderdeel zullen we naar een definitie van SI toewerken die werkbaar is binnen het domein van de studie van de welvaartsstaat en armoede. We zullen inzichten uit vorige hoofdstukken gebruiken om met een eigen benadering te komen en daarmee positie in te nemen in het huidige Europese debat rond de betekenis van SI. Tussen de vele losse academische bijdragen en visies van verscheidene actoren uit de praktijk zijn er momenteel twee belangrijke stromingen of inhoudelijk onderbouwde visies op SI te onderscheiden.

De eerste 'Angelsaksische' benadering is die van Britse organisaties als de Young Foundation en NESTA, met als centrale auteur Geoff Mulgan. De Young Foundation heeft een conventionele conceptualisering van SI als: "New ideas that simultaneously meet social needs (more effectively than alternatives) and create new social relationships or collaborations (...). They are innovations that are both good for society and enhance society's capacity to act" (2010, p. 18). Hierin vinden we o.a. de eerder aangehaalde elementen van sociale noden en sociale relaties terug. Deze benadering, die op het uitwerken van losse initiatieven en de liefdadigheid sector inzet, vestigt daarmee de aandacht op het micro niveau. Hoewel de Young Foundation (2006) belang van groepen erkent, ligt de nadruk in navolging van haar inspirator en succesvol sociaal ondernemer Michel Young op individuele ondernemers die deelproblemen beheersen of oplossen. De Young Foundation is o.a. via *Social Silicon Valleys. A manifesto for social innovation* invloedrijk geweest in de agendering van SI op Europees vlak, en kadert SI binnen een gangbare marktlogica in haar pleidooi voor: "More open markets for social solutions, including public funding and services directed more to outcomes and opened up to social enterprises and user groups as well as private business" (2006, p. 5).

De tweede 'Continental' benadering is het werk van een netwerk van Europese onderzoekers rond Frank Moulaert en bouwt verder op een aantal door de EU gefinancierde onderzoeksprojecten zoals SINGOCOM en KATARSIS. Deze stroming benadert SI als een kritische vorm van alternatieve ontwikkeling: "Sociale innovatie is een kritiek op het conventionele denken over ontwikkeling waarin technologie en markt als enige oplossingen gezien worden voor een gebrek aan ontwikkeling" (Debruyne, Oosterlynck, 2009, p. 2). De auteurs zetten zich dan ook af tegen het 'Schumpeteriaans' denken over ontwikkeling in termen van technologische innovatie en ondernemerschap (Oosterlynck, Cools, 2012). Deze stroming kenmerkt zich door het streven naar een macro-historisch perspectief op SI (als beweging/ontwikkeling) en een normatieve houding tegenover SI (Jessop, Moulaert, Hulgård, Hamdouch, draft). Dit heeft een prescriptieve definitie van SI tot gevolg, waarin Moulaert et al (2005, p. 1976) voornamelijk drie dimensies van SI benadrukken: de bevrediging van sociale behoeften die niet (meer) door staat of markt beantwoord worden (product dimensie), veranderingen in sociale relaties (proces dimensie), en verbeterde socio-politieke capaciteiten en toegang tot middelen (empowerment dimensie). Door de voornamelijk 'ruimtelijke' visie op SI van de meeste auteurs, waarbij stedelijke ontwikkeling centraal staat, krijgt SI ondanks het macro-perspectief vaak een lokale, context gebonden invulling. Verder focust de Young Foundation meer op sociaal ondernemerschap, waar de

continentale benadering meer aandacht heeft voor sociale bewegingen en collectieve empowerment. In vergelijking met de benadering van de Young Foundation (2006, p.9) ligt de focus in de continentale benadering meer op proces innovatie (Moulaert et al, 2005, p. 1978).

Auteurs uit de tweede stroming hebben kritiek op de ideologische bias in de benadering van de Young Foundation: "this narrow view of social innovation promotes a 'caring liberalism' that privileges social enterprise as the key agent for social change and the economy as the primary sphere of social life" (Jessop, Moulaert, Hulgård, Hamdouch, draft, p. 2). Verder zou de 'Angelsaksische' variant de kracht van SI beperken door te focussen op individuele initiatieven zonder deze te plaatsen binnen een groter geheel. Het is echter mogelijk beide visies niet zozeer als een tegenstelling te zien maar als verschillende accenten van hetzelfde fenomeen. De projecten die de Young Foundation promoot gaan wel degelijk over SI, maar worden niet geplaatst in een macro perspectief, waardoor de uitkomsten project per project bekeken worden en de bredere maatschappelijke context op de achtergrond verdwijnt. Beide benadrukken wel het belang van sociale noden en sociale relaties, en beiden bepleiten een volwaardige plaats voor sociale innovatie naast technologische innovatie (Oosterlynck & Cools, 2012; Young Foundation, 2006).

Hoe gaan we verder naar een eigen benadering van sociale innovatie na het verkennen van beide stromingen? Op dit punt is het goed om terug te grijpen naar de inzichten uit sectie 1.3 over de aard van sociale innovatie.

We zagen dat SI een maatschappelijk ingebed proces is van reactie op sociale noden en maatschappelijke uitdagingen. Binnen zulk een proces is het niet problematisch te focussen op het micro niveau van de individuele innovatie, zolang deze gekaderd is binnen een grotere visie. Hoewel de belangrijke elementen van SI aanwezig zijn, is de Angelsaksische stroming door zijn eerder gefragmenteerde benadering moeilijker in te passen in een groter denkkader buiten de conservatieve 'Big Society' gedachte.

Eerder werd het punt gemaakt dat de inhoud en uitkomst van SI afhankelijk is van de maatschappelijke context waarin het ontstaat en niet per definitie de voorgeschreven goede eigenschappen of uitkomsten (empowerment, wegwerken van uitsluiting) heeft die meer prescriptieve definities veronderstellen. De uiteindelijk al dan niet goede uitkomst van een SI proces is een empirische kwestie waar geen a priori uitspraken over gedaan kunnen worden. Negatieve voorbeelden van sociale innovatie zijn dus zeker niet uit te sluiten. Aan dit punt kunnen we na het beschouwen van de politieke context van SI nog een belangrijk argument toevoegen. Zoals we zagen is het debat rond de beleidsvorming en conceptualisering van SI nog volop gaande, wat de aandacht vestigt op de subjectieve positie van actoren in dit debat. Het is niet zo dat auteurs die een afwijkende visie op SI geven het 'niet snappen', maar wel dat ze dit begrip anders invullen (volgens bepaalde belangen) en zo mee vorm geven. Daarom is de meest eerlijke en realistische positie het fenomeen sociale innovatie in zijn totaliteit te beschouwen, in de Hegeliaanse zin van alle verstoringen en (negatieve) varianten van een fenomeen erbij rekenen (Zizek, 2009, p. 76). Wanneer Oosterlynck & Cools opmerken dat "the term 'social innovation' is now being contaminated by the flawed thinking it was meant to criticize, especially in policy discourse and interventions" (2012, p. 11), dan heeft dit ook gevolgen voor de beleidsvorming, structuren en uiteindelijk toekomst van SI zelf. Martinelli et al (2003) twijfelen zelf over de uiteindelijke betekenis van SI: "Is it a real alternative to inefficient state and market or just an alibi for a retrenching welfare state?" (2003, p. 51).

Wanneer beide richtingen mogelijk zijn moeten we beseffen dat het fenomeen van SI niet inherent goed is. Hieruit komt juist de noodzaak voort om het wenselijke gedeelte te onderscheiden (Pol & Ville, 2009, p. 882).

Aldus komen we door de accumulatie van inzichten uit de vorige secties tot een prescriptieve definitie van *wenselijke sociale innovatie* gericht op sociale problemen:

Sociale innovatie gaat over ideeën en initiatieven uit de samenleving die reageren op menselijke noden van sociale groepen, die binnen een bepaalde institutionele context nieuwe alternatieven bieden dankzij veranderingen in sociale relaties en organisatievormen. Een succesvol proces van sociale innovatie zorgt voor structurele verbeteringen dankzij empowerment, leerprocessen, etc.

De exacte formulering is volledig ondergeschikt aan de elementen van een correct begrip van sociale innovatie, die we kort zullen overlopen. Onze conceptie van SI ligt vrij dicht bij die van de ‘continentale’ stroming in SI onderzoek, met als belangrijkste verschil dat het een wenselijke en succesvolle kwalificatie toevoegt. De belangrijkste eigenschap van SI is dat deze reageert op sociale noden, en in de context van armoede gaat dit over de menselijke noden van uitgesloten groepen (Moulaert et al, 2005). Sociale innovatie bevat als proces zowel ideeën, organisaties, experimenten, enz., waarin het initiatief tot het bekomen van verbetering centraal staat. Deze initiatieven komen vanuit de samenleving omdat de noden waarop ze reageren niet (meer) of onvoldoende beantwoord worden door de overheid (of markt). In het geval van armoede speelt SI zich dus vooral in de marges van de welvaartstaat af. Het is binnen deze institutionele context dat de innovaties zich afspelen, en vernieuwing is relatief aan deze context (dus niet strikt genomen nieuw). SI reageert vaker op een noodzaak dan een goede situatie te verbeteren, en onderscheid zich verder van technologische innovatie door nieuwe sociale relaties en organisatievormen te creëren. Niet alle SI hebben structurele verbetering tot gevolg (zelfs verslechtering is mogelijk), maar een succesvol proces van SI kan inwerken op sociale structuren van uitsluiting en ongelijkheid. Empowerment en leren is een belangrijk onderdeel van dit proces, waarbij er ingezet kan worden op de ontwikkeling van socio-politieke capaciteiten en toegang tot middelen om noden te bevredigen.

Wanneer we het hebben over ‘wenselijke’ SI, dan bedoelen we wenselijk vanuit het standpunt van armoedebestrijding. Om te achterhalen welke rol SI voor armoedebestrijding kan spelen is het dus eerst nodig armoede zelf te analyseren.

4.2. Korte analyse van armoede

Armoede is de tegenpool van rijkdom, wie arm is heeft te weinig inkomen om mee te kunnen met de samenleving. Volgens de definitie van Engbersen, Vrooman en Snel (1997) is er van armoede sprake als een huishouden om financiële redenen niet in staat is om die materiële en/of immateriële bestaansvoorwaarden te realiseren, die haar leden in staat stelt om als volwaardig lid van de eigen samenleving te functioneren.

Nadat we sociale innovatie in detail hebben onderzocht, is het nodig er een even geraffineerd begrip van armoede tegenover te plaatsen. Hoewel een common sense benadering zijn verdienste heeft, is armoede immers meer dan geldtekort (maar ook zelden minder), en in de context van sociale noden dient een sociologische benadering van armoede zich aan. Het is hier echter niet de bedoeling om de theoretische aspecten in even groot detail te onderbouwen zoals we dat voor SI deden. Daarom zullen we vertrekken vanuit de benadering van armoede zoals die gebruikt wordt bij het centrum voor Ongelijkheid, Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad (OASes), die is ontwikkeld door Jan Vranken.

Vranken (2001) stelt dat armoede sociologisch gezien een speciale vorm is van sociale uitsluiting. Dit kadert hij binnen een raamwerk (figuur 1) van verschillen tussen mensen en groepen waarin vier concepten zich op twee assen verhouden: *hiërarchie* (boven- en onderschikking) en *breuklijnen* (relationeel, ruimtelijk, maatschappelijk, etc.). Hieruit volgen vier posities: wanneer er zowel geen hiërarchie als breuklijnen zijn is er sprake van diversiteit; wanneer er breuklijnen zijn maar geen hiërarchie is er sprake fragmentatie; wanneer er hiërarchie is maar geen breuklijnen is er sprake van ongelijkheid; en ten slotte wanneer er zowel hiërarchie als breuklijnen zijn is er sprake van sociale uitsluiting. Deze uitsluiting heeft betrekking op één specifiek domein van de samenleving (werk, sociale leven, huisvesting, etc.) waarin de breuklijnen en hiërarchie

voorkomen. Wanneer meerdere uitsluitingen cumuleren en elkaar versterken, kan er sprake zijn van armoede.

Figuur 1.

	Geen hiërarchie	Wel hiërarchie	
Geen breuklijnen	Diversiteit	Ongelijkheid	
Wel breuklijnen	Fragmentatie	Sociale uitsluiting	
			Armoede

Via dit kader komen we tot de sociologische definitie van armoede als:

“Een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen” (Vranken et al, 2010, p. 37).

Nu we weten wat armoede is, komt er de vraag bij waar het aan te wijten is. Deze tekst beoogt hier geen uitgebreide analyse van te geven en verwijst naar de zes verklaringsmodellen van Vranken die OASeS gebruikt. Hierbij is het telkens de vraag of men de schuld op het niveau van het individu, de instituties (en gemeenschappen, organisaties), of de samenleving als geheel ziet, en de oorzaak intern (schuld) of extern (ongeval) is aan dat niveau. In de eerste variant gaat het om individuele schuld, in de tweede om individueel ongeval, in de derde om institutionele schuld (slecht functioneren), de vierde is het institutioneel ongeval (stigmatisering, etc.), de vijfde verklaring is die van maatschappelijk ongeval (conjunctuur, etc.), en de zesde verklaring is maatschappelijke schuld (ingebakken in structuur). Volgens Vranken en Boyser (2003, p. 30) kunnen al deze verklaringen op een bepaald geval van toepassing zijn, maar kan enkel de zesde variant verklaren waarom armoede doorheen de tijd en in verschillende landen blijft bestaan. Daarom gaan we uit van een structurele benadering om armoede te duiden.

Dit brengt ons van de definitie via de verklaring naar de bestendinging van armoede. Vanuit praktisch standpunt is de vraag waarom we armoede laten bestaan van belang, los van de ontstaansredenen. In België is de (inkomens) armoede volgens de Europese armoedegrens (60% van mediaan inkomen) tussen 2004 en 2010 nooit lager geweest dan 14.6%⁵. Het laatste *Rapport Armoedebaarometer 2012* (van Haarlem, Coene, Dierckx, 2012) geeft aan dat de situatie in Vlaanderen ondanks beloftes voor een structurele en multi-dimensionele beleidsbenadering globaal gezien niet aan het verbeteren is. Er is dus sprake van een bestendinging van armoede. De *Interfederale Armoedebaarometer 2011*⁶ toont dat verschillende minima (waaronder het leefloon, werkloosheidsuitkering, inkomen gehandicapten) onder de armoedegrens liggen, waardoor het sociale vangnet effectief niet beschermt tegen (inkomens)armoede. In deze zin is er niet enkel sprake van een bestendinging, maar ook van een zekere aanvaarding van armoede in onze samenleving. Naast het vinden van oplossingen is er dus ook nood aan het vinden van draagvlak en aan wil tot het oplossen zelf.

De bedoeling van deze paper is de conceptuele en theoretische verkenning van sociale innovatie en hoe deze kan bijdragen tot armoedebestrijding, niet het geven van een volledig overzicht van het huidige armoedebeleid. De verschillende uitdagingen die bij de governance van sociale

⁵ Zie documentatie van OASeS, *Armoedegrenzen* (Oktober 2011), online:

http://www.ua.ac.be/main.aspx?c=*OASES&n=21965

⁶ POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid. (2011).

innovatie komen kijken moet eerst uitgewerkt en onderzocht worden alvorens SI concreet in het armoedebeleid te voegen. De huidige taak is om te kijken wat er potentieel mogelijk is.

4.3. Sociale innovatie en armoede

Vaak spelen sociale innovatie en armoede zich op dezelfde plaats af: in de marges van de welvaartsstaat. Dierckx (2007, p. 81) laat zien dat een sectoraal beleid zich richt op bepaalde algemene groepen en er restcategorieën ontstaan (zieken, werklozen, daklozen, etc.) die niet van het algemeen beleid genieten. Voor hen moet een apart beleid worden uitgewerkt en zijn er sociale diensten. Sociale innovatie reageert op sociale noden die niet binnen het normale institutionele kader beantwoord (of herkend!) worden, en richt zich zo ook op armoede.

Maar wat kan SI voor armoede betekenen? Om te beginnen moeten we beide definities met elkaar vergelijken. De gebruikte definitie van Vranken is een sociaal-relatieve definitie van armoede, die daardoor beter aansluit bij het thema van SI dan klassieke, op de financiële dimensie gerichte armoedefinities. Uit de analyse van armoede onthouden we dat het een geheel is van uitsluitingen in een samenleving met hiërarchie en breuklijnen, waardoor er een kloof is tussen armen en de rest van de samenleving die ze niet onmiddellijk zelf kunnen overbruggen. Wanneer we dit confronteren met ons begrip van SI zien we dat sociale innovaties de sociale noden van de sociaal uitgesloten groepen kunnen trachten te bevredigen. Er ontstaan dan drie potentiële lagen van impact:

1. Wanneer SI de effecten van sociale uitsluiting enkel intoomt of neutraliseert door (tijdelijk) in een sociale nood te voorzien zonder in te werken op het netwerk van sociale relaties waarin de arme zich bevindt en/of de bredere maatschappelijke verhoudingen waarin armen een ondergeschikte positie innemen, wordt de kloof niet overbrugd en kan men niet van een structureel effect spreken. De positie van de arme verbetert niet, hij ondervindt er enkel tijdelijk minder hinder van. Zeker wanneer dit zich beperkt tot geïsoleerde domeinen van het leven krijgt SI in deze context de status van liefdadigheid. Een voorbeeld hiervan is caritatieve voedselbedeling (Ghys, 2012). Een andere variant is wanneer men (paternalistisch) aan armoedebestrijding doet door zich te richten op domeinen waar geen kloof is (zoals een elektronisch kookboek voor armen). Dit noemen we SI zonder structureel effect of onsuccesvolle SI, waarmee *niet* gezegd is dat deze nutteloos is, enkel dat het niet om armoedebestrijding maar om armoedebeheersing gaat.
2. Wanneer SI ertoe bijdraagt de situatie van sociale uitsluiting te verhelpen, en structurele verbetering bekommt door het overbruggen van een kloof, is er sprake van succesvolle SI. Dit kan gebeuren door het empoweren van armen, het verhelpen van de specifieke uitsluiting door sensibilisering, of het aandragen van nieuwe institutionele oplossingen. Een voorbeeld hiervan zijn wijkgezondheidscentra die de gezondheidskloof terugdringen (Maesseneer, Roo, Willems, 2012). Afhankelijk van de invulling werkt SI voornamelijk in op de meso niveaus van institutionele schuld en ongeval zoals we dat zagen bij de verklaringsmodellen voor armoede.
3. Hiermee is nog steeds het probleem van armoede zelf niet structureel opgelost. Om te zorgen dat sociale uitsluiting niet voorkomt, is het zaak de ongelijkheid en breuklijnen zelf te doen verdwijnen (Vranken, 2001). Deze derde laag van systemische sociale innovatie *van* de samenleving is zeldzaam en eerder onrechtstreeks op armoedesituaties gericht. In een eerste politieke variant richt SI zich ofwel op de sociaal-politieke mobilisering van/met, ofwel op het sensibiliseren van de meerderheid die impact heeft op het lot van de armen. In een tweede variant gaat het om SI die zich niet rechtstreeks op armoede richt maar via veranderingen in andere sferen (zoals productie) potentieel heeft de ongelijkheid in het kapitalisme terug te dringen.

Uit deze theoretische beschouwing leren we dat inzetten op SI een bijdrage kan leveren aan het verbeteren van de armoedesituatie, maar slechts zelden het probleem structureel oplost en uit de wereld helpt. Het hebben van correcte verwachtingen helpt tegen ontgoocheling, en zoals Vranken stelt: “dat men naar veranderingen ten gronde toewerkt, houdt in dat men ondertussen aandacht heeft voor alle kleinere stappen in wetgeving, voorzieningen en hulpverlening die dit doel dichterbij brengen” (2003, p. 31). Met het oog op de bestendinging van armoede zijn de indirecte, politieke effecten van SI misschien nog het belangrijkste. In een relatief rijke democratie als België zijn verschillende objectieve voorwaarden aanwezig om (inkomens)armoede op te lossen, dan wel te compenseren. Het creëren van subjectieve voorwaarden, de wil en het klimaat om dit op te lossen, is een even grote uitdaging. Hier kan het proces van SI aan bij dragen, omdat het werkt via de transformatie van sociale relaties, houdingen, visies enerzijds en de empowerment van armen anderzijds. De politieke variant op SI kan een sterke emancipatorische dimensie hebben. In het lokale voorbeeld van een huurdersbond voor bewoners van een sociale woonblok met slechte voorzieningen zijn armen niet enkel passieve (en verplicht dankbare) ontvangers, maar kunnen ze deelnamemen aan het eisen van rechten. Dit soort SI geeft armen de kans politieke vaardigheden te ontwikkelen, en kan door het verminderen van machteloosheid leiden tot een beter zelfbeeld, wat dan weer bijdraagt tot het verzet tegen onrechtvaardigheden die eerst noodzakelijk leken (Holman, 1978, p. 269). Dit is dan weer een belangrijk element van meer nationale politieke mobilisatie rond armoede, omdat geëmancipeerde actoren beter in staat zijn aan het debat deel te nemen en als groep hun electoraal gewicht te tonen armen (zoals de ‘iedere stem telt’ actie van Samenlevingsopbouw). Aangezien dit grotendeels een zaak van proces innovatie is, kan een niet-succesvolle SI die zich op niet-politieke noden richt hier onrechtstreeks ook tot bijdragen door “learning, awareness raising and sociopolitical mobilisation it requires” (Oosterlynck & Cools, 2012, p. 12).

Maar er is meer. Sociale innovatie processen kunnen ook op een aantal andere manieren bijdragen aan de praktijk van de reguliere armoedebestrijding. Ten eerste kan SI op experimentele manier nieuwe methoden en instrumenten (Lascoumes, le Gales, 2007) voor het beleid aanbrengen. Aangezien SI gaat voor het ontwikkelen van alternatieve manieren om sociale noden te bevredigen, kan dit mits grondige analyse en evaluatie (ook vanuit het standpunt van de doelgroep) helpen bij het aanpassen van de welvaartsstaat. Een voordeel van de huidige beleidsomkadering van SI binnen innovatiebeleid is dat de steun voor deze experimenten niet vanuit het geld komt dat voor de rechtstreekse hulp aan armen voorzien is, wat ethische dilemma’s hier rond deels uit de weg gaat⁷.

Om nieuwe modellen aan te brengen moeten sociale innovaties noden die ze beantwoorden eerst zichtbaar maken, zoals Dierckx en Vranken laten zien voor religieuze liefdadigheidsorganisaties:

“These special services are not only filling the gap that is left by the formal welfare system. For most of them, public authorities decided to outreach these services, and to fund the private sector to fulfill the needs, but only after these services – as experimental projects – made these needs visible and had put them on the policy agenda” (2009, p. 39).

Dit brengt ons bij een interessante eigenschap van SI: het heeft een signaalfunctie. SI reageert op menselijke noden die niet voldoende beantwoord worden binnen de huidige institutionele omkadering, er is dus een verband tussen het ontstaan van SI en blinde vlekken in het systeem. Volgens sommigen is het identificeren van sociale noden juist de eerste stap in het proces van SI (Mulgan, 2006; FEANTSA, 2012). SI kan de restgroepen die in het reguliere beleid uit de boot vallen signaleren (bv. illegale migranten, daklozen), bijdragen tot het identificeren van nog onbekende sociale noden, of bepaalde structurele problemen in sociale processen aantonen. Een voorbeeld van dit laatste is dat wanneer bij onderzoek naar klanten van voedselbanken blijkt dat

⁷ Uiteraard op voorwaarde dat dit niet aangegrepen wordt om het budget voor armoedebestrijding te verlagen.

schaamte een grote rol speelt, dit erop kan duiden dat schaamte mensen weerhoudt om hulp te zoeken bij het OCMW (Ghys, 2012). Hieraan gekoppeld kunnen bepaalde sociaal innovatieve initiatieven een toeleidings-functie vervullen. Om SI toe te laten te signaleren waar de samenleving 'lekt', is er echter een eerlijkheid en bereidheid nodig om deze signaalfunctie aan te grijpen: het stimuleren van SI kan niet zonder te aanvaarden dat er verbetering nodig is.

Wanneer BEPA stelt dat SI belangrijk is "To uphold sustainable, smart and inclusive growth" (2011, p. 14), moeten we de rol van SI in deze context vooral begrijpen als het volhouden (en niet genereren) van groei. Zoals we zagen is SI op Europees vlak deel van de compensatie voor de sociale effecten van een eenzijdig op groei gericht beleid. SI kan een economische meerwaarde bieden, maar dan moeten we dit vooral zien als het stimuleren van bepaalde, lokale economieën buiten de globale competitieve markt (Moulaert, Sekia, 2003, Oosterlynck, Cools, 2012). Volgens verschillende auteurs komt SI ook de samenleving als geheel ten goede: "The capacity of any society to create a steady flow of social innovations, particularly those which re-engage vulnerable populations, is an important contributor to the overall social and ecological resilience" (Westly, Antadze, 2009, p. 5). Indien SI een (beperkte) structurele bijdrage kan leveren tot het oplossen of inperken van het armoedeprobleem, helpt die uiteraard ook de effectiviteit van de welvaartsstaat voorruit.

5. Conclusie: het belang van een correct begrip van sociale innovatie voor armoede

Sociale innovatie gaat over ideeën en initiatieven uit de samenleving die reageren op menselijke noden van sociale groepen, die binnen hun institutionele context nieuwe alternatieven bieden dankzij veranderingen in sociale relaties en organisatievormen. Een succesvol proces van sociale innovatie zorgt voor structurele verbeteringen dankzij empowerment, leerprocessen, etc.

Niet alle SI processen zijn even succesvol of invloedrijk, en we zagen dat het potentieel van een sociale innovatie die ingrijpt op een armoedesituatie in drie categorieën onder te verdelen was. De eerste, volgens onze definitie onsuccesvolle laag van SI maakt armoede draagbaarder voor individuen, maar verbetert hun situatie niet structureel. In het tweede geval slaagt SI erin een situatie van uitsluiting structureel te verhelpen, waardoor de kloof tussen (bepaalde) armen en de rest van de samenleving afneemt, maar armoede op zich blijft bestaan. Een SI van 'derde categorie' heeft invloed op de politieke cultuur en socio-economische structuur van een samenleving en helpt de ongelijkheid en breuklijnen op te lossen. Dit is zeldzaam en de invloed is vaak onrechtstreeks en verder verwijderd van het invullen van concrete menselijke noden.

De voorgaande analyse houdt enkel rekening met de letterlijke doelen van een bepaald initiatief, maar de gerealiseerde participatie, mobilisatie en leerprocessen kan daarbuiten nog empowerende, sensibiliserende en gemeenschapsvormende neveneffecten hebben op de bredere samenleving. Op deze manier is de rol van SI processen naast het bevredigen van sociale noden ook het creëren van de subjectieve voorwaarden om de aanvaarding en daarmee samenhangende bestending van armoede te doorbreken.

Indien men de verdere instrumentele voordelen van SI voor armoedebestrijding, zoals het identificeren van nieuwe sociale noden en het aanreiken van nieuwe methoden, maximaal wil benutten, is het nodig een correct begrip van zowel SI als armoede te hanteren. Een visie op armoede die niet structureel is, zoals het zoeken naar individuele schuld, kan moeilijk structurele oplossingen voortbrengen. Verder is inspraak en participatie van de armen (sociaal 'door') zelf een belangrijk onderdeel van elke stap voorwaarts (Dierckx, 2007). Hiervoor moet echter rekening gehouden worden met de specificiteit van de doelgroep, en is denken in termen van sociaal ondernemerschap niet zondermeer toepasbaar op de meest kwetsbaren.

Het belang van een correct begrip van SI voor armoedebestrijding toont zich ook in de verwarring tussen technologische en sociale innovatie. Wanneer deze verward worden, zoals bij het 'Sociaal Innovatie Lab 2012'⁸ waarin men digitale oplossingen voor situaties van armoede wou ontwikkelen, komen er weinig structurele en vaak paternalistische resultaten uit de bus: digitale kookboeken om gezond te eten, applicaties die armen herinneren wanneer boeken naar de bib terug te brengen, etc. Ondanks de goede opzet van dit soort initiatief, inclusief de participatie van de doelgroep, blijft armoede in de eerste plaats een sociaaleconomisch probleem en vergt armoedebestrijding in de eerste plaats een transformatie van de maatschappelijke verhoudingen. Tenzij de toegang tot een technologie (zoals internet) zelf een breuklijn van uitsluiting vormt, en het gaat om digitale inclusie (Mariën, Audenhove, 2012), is technologische vooruitgang niet de (eerste) bekommernis van SI processen.

Verder is het belangrijk correcte verwachtingen te hebben omtrent SI. Aan de ene kant kan een SI die op papier niet indrukwekkend klinkt, binnen zijn specifieke context veel veranderen, of ligt de verdienste van SI juist in de neveneffecten of signaal/toeleidings-functie naar de overheid. Aan de andere kant is het te makkelijk om oplossingen in dit soort nieuwe concepten te zien (de Wilde, 2000). Ten eerste moet men de rol van SI eerder ondersteunend zien, ten tweede komt sociale innovatie niet noodzakelijke personen in armoede ten goede. We kunnen enkel huidige innovaties beoordelen (en dan nog is de finale uitkomst onzeker), en er is geen enkele ontologische belofte

⁸ <http://www.sociaalinnovatielab.be/winners.php>

die het potentieel van toekomstige innovatie kan voorspellen. Het is hierdoor evenzeer onmogelijk het potentieel van SI volledig af te schrijven, maar net als met technologie bestaat er het gevaar dat men in het heden niets onderneemt in de verwachting van toekomstige oplossingen.

Wanneer we erkennen dat de inhoud van sociale innovatie afhankelijk is van de context waarin het ontstaat en de toestand van de armen niet noodzakelijk ten goede komt, dient de noodzaak zich aan het wenselijke gedeelte uit te zonderen. In politieke termen wil dit zeggen dat SI moet kaderen in een duidelijke beleidsvisie die haar eigen doelen en middelen meegeeft, maar de structuren en ondersteuning voor SI voldoende open houdt om diversiteit toe te staan. SI heeft baat bij een actief overheidskader: “The role of the public sector should be aiming – therefore – not just at intervening when free market fails, but also at proposing its own political goals and its own strategies of innovation” (Kazepov, Barberis & Saruis, 2012, p. 11). Een goede governance rond SI gericht op armoede dient rekening te houden met verschillende uitdagingen die SI met zich mee kan brengen, gaande van ethische dilemma’s rond liefdadigheid, het rekening houden met de doelgroep tot het streven naar structurele impact. Een correct begrip van de aard en potenties van sociale innovatie is essentieel om deze uitdagingen aan te gaan.

Literatuur:

Burawoy, M. (2003). For a sociological Marxism: the complementary convergence of Antonio Gramsci and Karl Polanyi. *Politics & Society* 31: 193-261.

Bureau of European Policy Advisers (2011). *Empowering people, driving change: Social Innovation in the European Union*. Online: http://ec.europa.eu/bepa/pdf/publications_pdf/social_innovation.pdf

Chambon, J.-L., David, A., Devevey, J.-M. (1982). *Les innovations sociales*. Paris, Presses Universitaires de France.

Cahill, G. (2010). Primer on social innovation: a compendium of definitions developed by organizations around the world. *The Philanthropist*, 23(3).

Debruyne, P. & Oosterlynck, S. (2009). *Stedelijke vernieuwing in het Gentse Rabot*. Lirias, online: <https://lirias.kuleuven.be/handle/123456789/241165>

Dierckx, D. (2007). *Tussen armoedebelid en beleidsarmoede*. Leuven: Acco.

Dierckx, D., Vranken, J., Kerstens, W. (Eds.). (2009). *Faith-based organizations and social exclusion in European cities*. Acco.

Engbersen, G., Vrooman, J.C. & Snel, E. (Eds.). (1997). *Arm Nederland. Armoede en verzorgingsstaat. Vierde jaarrapport armoede en sociale uitsluiting*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

FEANTSA (2012). Social Innovation to combat homelessness: A guide. Online: http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/2012_06_12_Social_Innovation_Guide_Final_EN.pdf

Fraser, N. (2012). *Marketization, social protection, emancipation: toward a neo-Polanyian conception of capitalist crisis*. Unpublished manuscript.

Ghys, T. (2012). De ambigue rol van Voedselbanken. In: Dierckx, D., Oosterlynck, S., Coene, J., & Van Haarlem, A. (Red.) (2012). *Armoede en Sociale uitsluiting - Jaarboek 2012*. Leuven: Acco.

Godin, B. (2012) 'Social innovation: utopias of innovation from c.1830 to the present', Working Paper 11, *Project on the Intellectual History of Innovation*, Montréal: INRS. Online: http://www.csiic.ca/PDF/SocialInnovation_2012.pdf

Haarlem, van, A., Coene, J., Dierckx, D. (2012). *Rapport 'Armoedebareometer 2012'*. Online: <http://www.decenniumdoelen.be/documenten/DCD-rapport-2012-LR3.pdf>

Heiskala, R. (2007). Social Innovations: Structural and Power Perspectives, in: Hamalainen, T. J. and Heiskala, R. (Eds.). *Social Innovations, Institutional Change and Economic Performance*. Cheltenham: Edward Elgar.

Hillier, J. et al. (2004), Trois essais sur le rôle de l'innovation sociale dans le développement territorial. *Géographie, économie, société*, 2(6): 129-52

- Holman, R. (1978). *Poverty. Explanations of Social Deprivation*. London: Martin Robertson.
- Jessop, B., Moulaert, F., Hulgård, L., Hamdouch, A. (2012/draft). In: Moulaert, F., MacCallum, D., Mehmood, A. and Hamdouch, A. (eds.). (Forthcoming). *International Handbook on Social Innovation. Social innovation: Collective action, Social learning and Transdisciplinary research*. Edgar Elgar.
- Kazepov, Y., Barberis, E., Saruis, T. (2012). *Elephants and butterflies: public welfare institutions and social innovation*. Improve WP4, available upon request from authors.
- Kesselring, A. (2009). The active society revisited: A framework for the study of social innovation. *Theory of Science*, 31(3-4).
- Klein, J.-L., Fontan, J.M., Harrisson, D., Lévesque, B. (2010). L'innovation sociale dans le contexte du 'modèle québécois': acteurs, composantes et principaux défis. *The Philanthropist* 23(3).
- Lascoumes, P. & Le Gales, P. (2007). Understanding Public Policy through Its Instruments - From the Nature or Instruments to the Sociology of Public Policy Instrumentation. *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions* 20(1): 1-21
- Leubolt, B., Novy, A., Beinstein, B. (Eds.) (2009). *Governance and Democracy – Katarsis survey paper*. Online: http://www.academia.edu/214469/Governance_and_Democracy_-_KATARSIS_Survey_Paper
- Lieten, I. (27 April, 2012). *Speech minister Ingrid Lieten rondetafel sociale innovatie*. Online: <http://www.ewi-vlaanderen.be/ewi/seminarie-sociale-innovatie>
- OECD (2006). *The social enterprise sector: a conceptual framework*. Online: <http://www.oecd.org/cfe/leed/37753595.pdf>
- Maeseneer, de, J., Roo, de, L., Willems, S. (2012). Wijkgezondheidscentra in Vlaanderen. In: Dierckx, D., Oosterlynck, S., Coene, J., & Van Haarlem, A. (Red.) (2012). *Armoede en Sociale uitsluiting - Jaarboek 2012*. Leuven: Acco.
- Mariën, I, Audenhove, van, L. (2012). Digitale inclusie: het middenveld als structurele partners. In: Dierckx, D., Oosterlynck, S., Coene, J., & Van Haarlem, A. (Red.) (2012). *Armoede en Sociale uitsluiting - Jaarboek 2012*. Leuven: Acco.
- Martinelli, F., Moulaert, F., Swyngedouw, E., Ailenei, A. (2003). *Scientific period progress report month 18*. SINGOCOM.
- Moulaert, F. & Sekia, F. (2003). Territorial Innovation Models: A Critical Survey. *Regional Studies*, 37(3): 289–302
- Moulaert, F., Martinelli, F., Swyngedouw, E., González, S. (2005), Towards Alternative Model(s) of Local Innovation. *Urban Studies*, 42(11): 1969-1990
- Moulaert, F., Martinelli, F., González, S., Swyngedouw, E. (2007). Social innovation and governance in european cities. *European Urban and Regional Studies* 14(3): 195-209
- Moulaert, F., Nussbaumer, J. (2008). *La logique sociale du développement territorial*. Presses de l'Université du Québec.

- Mulgan, G. (2006). The Process of Social Innovation. *Innovations*, 1(2).
- Mumford, M. (2002). Social Innovation: Ten Cases From Benjamin Franklin. *Creativity Research Journal*, 14(2): 253-266
- Mumford, M. & Moertl, P. (2003). Lessons from two innovations in the 20th century. *Creativity Research Journal*, 15: 261-266
- Oosterlynck, S., Cools, P. (2012). *Social Innovation as a critique of post-fordist models of socio-economic development*. Improve WP4, available upon request from authors.
- Pol, E. & Ville, S. (2009). Social innovation: Buzz word or enduring term? *The journal of socio-economics*, 38: 878-885
- Polanyi, K. (1944/1968). *The Great Transformation. The political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press.
- Vlaamse raad voor Wetenschap en Innovatie (2011). *Een pleidooi voor verdere beleidsvorming rond sociale innovatie*. Online: <http://www.vrwi.be/publicaties/eindrapport-irg-sociale-innovatie>
- Vranken, J. (2001). *Unraveling the social strands of poverty: differentiation, fragmentation, inequality, and exclusion*. In: Andersen, H.T & Van Kempen, R. (Eds.). *Governing European Cities*. Aldershot: Ashgate.
- Vranken, J., De blust, S., Dierckx, D., Van Heerlem, A. (Eds.). (2010). *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2010*. Leuven: Acco.
- Vranken, J., De Boyser, K., Dierckx, D. (2003). *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2003*. Leuven: Acco.
- Wacquant, L. (2010). Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare, and Social Insecurity. *Sociological Forum*, 25(2).
- Wacquant, L. (2012). De bestraffing van armoede en de opkomst van het neoliberalisme. In: Dierckx, D., Oosterlynck, S., Coene, J., & Van Haarlem, A. (Red.) (2012). *Armoede en Sociale uitsluiting - Jaarboek 2012*. Leuven: Acco.
- Westly, F. & Antadze, N. (2009). Making a difference. Strategies for scaling social innovation for greater impact. *The innovation journal: the public sector innovation journal*, 15(2).
- Wilde, R., de (2000). *De Voorspellers. Een kritiek op de toekomstindustrie*. Amsterdam: De Balie.
- Young Foundation (2006). *Social Silicon Valleys. A manifesto for social innovation*. Online: <http://www.youngfoundation.org/publications/reports/social-silicon-valleys-march-2006>
- Young Foundation / SiX (2010). Study on Social Innovation. Online: http://www.youngfoundation.org/files/images/tudy_on_Social_Innovation_22_February_2010_0.pdf
- Zizek, S. (2009). *First as tragedy, then as farce*. London: Verso.